

קריאה חוזרת: מכתב ראשון

ידידתי, רעיון משונה קצת מעסיק את מוחי זה כמה: יש שאנו רואים באיזו ספרות מעשה הדומה ממש למעשה לסטים מזויין. בא לפעמים איש אמיץ כח, אדיר וחזק וכביר רוח, יורד לתוך הספרות, ובגבורה גדולה ובזרוע נטויה הוא נוטל לעצמו את כל מה שהוא יכול ליטול, ואינו מניח אחריו לאחרים כלום. לסטים כזה היה, למשל, ניטשה. לסטים כזה היה גם איש כדוסטוייבסקי. אל תשחקי לי, ידידתי. המלה היא מלה גסה קצת. ידעתי, אבל אין דבר. אפשר שסוף-סוף יעלה בידי לברר את כוונתי יותר.

הלא ידעת את החיזיון? – עשירות שנים שלמות או גם מאות תמימות עומדת איזו ספרות, כאותה ביצה העומדת, וקופאת על שמריה הנבאשים. אין חיים ואין תנועה, אין יוצא ואין בא, אין קם ואין מתעודד. התקופה היא תקופה של התנוונות. הכל נשתתק, מין ריקניות נוראה מולכת בכיפה, ואומרים, במקרה כזה: נסתלקה השכינה. כך חולפים עליה לפעמים דורות. ופתאום – אין איש יודע מהיכן ואין איש יודע על-ידי מה – פתאום כאילו נעשה נס מן השמים. אותה הספרות מתעוררת בן-לילה אחד לתחייה. ענקים אחדים באים פתאום, גדולים, שהם נעשים לבסוף למופת לעולם כולו ולמשך אלפי שנים שלמים, אנשים, שהם מטביעים את הסיגנאטורה שלהם על מהלכה של כל הקולטורה האנושית כולה, ולא עוד, אלא שעל-פי רוב אין הם באים אחד-אחד, אלא בהמון. מחנה שלם בא. אותה הספרות מתחילה פתאום לפרוח לעינינו ותקופה חדשה ומזהירה הולכת ומתבססת. אבל לא זה הוא, בעצם, החיזיון המתמיה אותי, אלא חיזיון שני הכרוך מיד אחרי זה: – מיד אחרי אותו הדור של התקופה הגדולה, דור הענקים, בא על-פי רוב איזה עיקול הפונה אל הצד. אמת שיש לך עוד עסק עם גדולים, אבל חש אתה, כי אלו הם רק כישרונות חזקים, אבל בכל אופן אין עוד בהם מאותה הקלאסיות שראית אצל

האחרים זה רק לפני שנים אחדות. והרע מכל זה, כי גם הדור הזה, דור הכישרונות החזקים, הסמוכים עוד אל הקלאסיים, הולך וכלה, ומתחילה ירידה גדולה. מעט-מעט והנה בא דור של אפיגונים, של מחקים, של "הולכים בעקבות", של ננסים. באה התסיסה. אין אתה רואה שוב אלא אנשים תוססים, שואפים, עורגים לאיזה דבר ומחפשים, שמתוך איזה הכרח נפשי לא-ברור הם מבקשים דבר, שהם קוראים לו "מלה חדשה", או מבקשים איזו צורה חדשה של ביטוי או איזה תוכן חדש, והם עושים יום-יום ניסיונות, בונים היום ומחריבים מחר, מוצאים היום ומבטלים מחר, ממליכים היום איזה "גדול" ומורדים בו מחר. וסימנם הוא: יש להם תמיד שפעה גדולה של מלים, של שיטות, של שמות, של בתי-מדרשות חדשים ושל זרמים חדשים – אבל עצם העניין אין. "הדבר כשהוא לעצמו" אינו נראה...

ראיות? – עיין הספרות האשכנזית, עיין הספרות הרוסית וכן עוד ועוד. הספרות האשכנזית קפאה דורות שלמים תחתיה. ופתאום – כמעט בעת ובעונה אחת – באו לה ענקים, שכמעט לא היו כדוגמתם, בא לסינג, ואחריו, כמעט בלי שום הפסק, בא שילר, בא הרדר, בא ווילאנד, ובא אותו הענק שבענקים, אותו גיטה, ובאו כל אותם גבורי הרוח של התקופה אשר יקרא לה תקופת הזהב שבספרות האשכנזית המודרנית. אבל מיד אחרי זה, רק כימי דור אחד, והנה כבר מתחילה קצת שטחיות. עוד יש כשרונות גדולים ומפליאים, עוד יש קלייסט ולינוי והיינה, אבל חש אתה, כי הקלסיציסמוס כבר התמוטט. איזו תקופה של מעבר באה. נולדים רק עוד כשרונות סתם. ומיד אחר כך והנה הירידה השלמה. רק מחקים, רק תלמידים, רק אפיגונים, רק עובדים על-פי שאבלונה, רק אנשים היודעים היטב איך המלאכה נעשית, רק תוססים ודומיהם.

וגם בספרות הרוסית הולך החזיון הזה ונשנה לעינינו. הספרות היתר ספרות של מתחילים והיתה מונחת בחתוליה ובסמרטוטיה הצואים ואיזה הדיוט שאינו מעלה ואינו מוריד היה המנצח על המקלה. פתאום – לא ידענו מהיכן ועל-ידי מה ולא ידענו מי ומה ילד לה את אלה – פתאום והנה דור של ענקים: פושקין, גוגול, לירמונטוב, טולסטוי, ואותו הפלא

שבפלאות, אותו דוסטוייבסקי, איש שהכריח לבסופו את כל הספרויות להשתעבד אל רוחו הנפלא ולעשות כל אחת בחוצותיה מהפכות שלמות. אבל מיד אחר זה והנה דור של מעבר. ולא עוד, אלא שמיד אחרי דור המעבר והנה ננסים. אפשר שרק עוד טשיחוב הוא משיירי אנשי התקופה הגדולה, אבל מיד אחר זה והנה רק מבקשים, שואפים, תוססים, עורגים ודומיהם. מבקשים הם איזה דבר ששם אין לו. יש רגע שאתה מדמה, כי יש לך עסק עם כשרונות מקוריים מאד, וברגע השני כבר אתה בא לידי ידיעה ברורה, כי טעות היא בידך ואין כאן כלום. יש רגע שאתה מאמין, כי אנשים בעלי עצמיות, המיוחדת ומופלאה מאד במינה, עושים לפניך, ומי מתברר לך, כי אין כל זה אלא מעשה להטים גרידה. כך הוא טבעו של דור שכזה: אלפי מלים רמות – ולבסוף אין כל זה אלא פתפתי ביצים ריקות. חי אתה בדור של אינדוסטריה ספרותית, שהביאה את עצם המלאכה עד לידי מעלה גבוהה. המכונה עושה לפנינו.

אי מזה בא חזיון של ירידה נצחת כזאת אחרי תקופה גדולה? – הנה זה הוא שאמרתי, כי רעיון משונה קצת מעסיק את מוחי וכי רואה אני בזה מעשה לסטים מזוין. אל תשחקי לי, ידידתי. מצייר אני לי את הדבר כך: – באיזו פנה בשמים, באוצר העולם הגנוז, יש מין קופה של ברזל אשר מונח בה סכום ידוע של גיניאליות, והאוצר הזה שמור שם למשמרת בשביל עדה שלמה של אנשי-רוח, שיבואו איש-איש מקצהו ויטלו איש-איש את חלקו המגיע לו. אבל יש שנולד לפעמים בין אנשי-הרוח אדם עם כח ידים ועם כח נפש גדול ורב מאד, מין בולשוויק רוחני, ואדם כזה, מכיון שבא אצל הקופה, שוב לא יסתפק באיזה מועט, אלא בא וקורא אל המלאך הממונה על הקופה: "הרם ירך!" והוא נוטל בין כך וכך מן הקופה את כל הנמצא שם במזומנים, ולא ישאיר אחריו אלא פכים קטנים. או יש גם שיבוא אצל הקופה לא רק אחד כזה לבדו, אלא חברה שלמה של בולשוויקים רוחניים כאלה, ממש שודדים בצהרים, והם ריקו את האוצר כולו ולא ישאירו אחריהם אלא עוללות, מין מעות קטנות, קשיטות ופרוטות, שלא ישימו אליהן לב עוד. בא גיטה כזה עם החבריא שלו ונטלו בפעם אחת את אשר נאגר ונאצר בשביל סופרים לדור שלם. לסטים מזוין

היה, שהפיל את חתיתו על המלאך הממונה על קופת הרוח, ולסטם את כל מה שהיה ללסטם, את כל הזהב הנוצץ, ולא השאיר אחריו אלא פרוטות של נחושת. בא דוסטויבסקי כזה ועשה גם הוא כמעשה הזה. לסטם את האוצר הגנוז לעתיד לבוא ונטל לו את הכל, ולא השאיר אחריו אלא מעות קטנות. ומה פלא, כי אחרי תקופה של גיטה וחבריו או אחרי דור של דוסטויבסקי וחבריו בא דור של שפלי ידיים, שאין להם אלא קטנות ואין להם אלא מלים ואין להם אלא תאוות ושאיפות? – חלקת אדמה, שעובדה כהוגן והוציאו ממנה את כל כחה, לא תוכל לעשות פרי חדש, אלא אם כן נתן לה תחילה מנוחה ושמיטה למשך זמן ידוע.

אבל יהיה איך שיהיה. חזיונות כאלה, כשאנו רואים אותם בספרות הכללית, עוד מובנים לנו במקצת. אם יש שהיה לאיזו ספרות דור זהב, דור של ענקים, מהיכא תיתי, יבא-נא אחריו גם דור של מעבר או אפילו דור של ננסים ואפיגונים ומחקים ודורכים ביקבי קדמוניהם. אבל כשנובא לספרות קטנה ודלה ומדולדלה, למשל, לספרות כספרותנו, ספרות שגיטים ודוסטויבסקים לא היו לה, אלא כשבאה והתחילה התחילה מיד במחקים, זהב לא ראתה מימיה, אלא כשבאה והתחילה מיד במחקים, זהב לא ראתה מימיה, אלא כשבאה למנות, התחילה מיד בפרוטות של נחושת, גדולות לא עשתה, אלא כשבאה לעלות לדוכן, התחילה מדי באינדוסטריה ספרותית העושה את המלאכה מעשה מכונה – אז נופלת עלינו איזו מרה-שחורה גדולה ואיומה וידינו יורדות למטה, וכל רוח לא תקום בנו.

לפני הרבה שנים כשטללי הילדות היו מרטיבים עוד את מצחי הבורער, והאור אשר מסביב היה מחנק לי כל-כך והכל היה צר ודחוק וצפוף כל-כך, והסביבה היתה יבשה ומיובשה, ומשאות הנפש היו גדולות ונפלאות, והתמימות היתה רבה וגדולה, והאמונה בעתידות הבאים היתה חזקה ועצומה, – אז היתה שגורה על פי תפלה אחת קטנה, שנתתי לה בטוי גם באחד ממכתבי אליך, ידידתי. התזכרנה עוד? – הלא כך הייתי מתפלל: אלי, אלהי אורי ושירי! חמל-נא על עמך הכבד הזה והסר ממנו כמעט את הרוח היבשה הזאת. תן-נא בלבו מעט רוח של ליריות, של רוך ועדנה, של הגות וחלומות. יהיו-נא גם לו מעט משוררים בעלי שירי דמיון והשתפכות

נפש, יהיו-נא גם לו מעט שירים ליריים, שירי אהבה, שירי נוער, שירי חיים, שהם יהיו כעין סדור-תפלה מודרני או כעין מחזור לכל השנה בשביל בני-הנעורים, אשר מתוכם יתפללו את תפלותיהם ויבכו את דמעותיהם בשעה שלבם יכבד עליהם, ואשר על-פיהם ישפכו את שיחם כל נערינו ונעורותינו וכל בחורינו ובתולותינו בכל עת אשר יצר להם בנשמתם ובכל רגע אשר המון לבם יגבר עליהם ונפשם עליהם תתעטף מרוב תשוקה לדמעות אחדות... התזכרי? – ועוד תפלה אחת קצרה היתה לי בימים ההם: אלי, אלהי אורי ושמשי! וגם מעט בקורת אל-נא תשכח לתת להם בלבם. יהיה-נא להם מעט רוח בוחנת, מעט שכל זך ומעט טעם טוב, למען אשר יבררו ויצרפו ויבקרו את כל דבר אשר יושם לפניהם. יקומו-נא גם להם מבקרים-סופרים אחדים, אשר יורו אותם מעט ואשר יחנכו אותם מעט, ואשר יהיו להם לעמודי-אשר ללכת לפניהם ולהנחותם במדבר הגדול והנורא הזה אשר יקרא לו ספרות וכו' וכו'. הוי לאותה הטעות שטעיתי אָז! תפלתי, כפי הנראה, היתה חטופה קצת יותר מדי, ולפיכך שכחתי בה את העיקר. שכחתי, למשל, להוסיף את הדבר הקטן הזה: כי אותם המשוררים הליריים ואותם המבקרים-הסופרים, שאליהם אני מתפלל בלב קרוע ומורחת כל-כך, יהיו דרך אגב גם אנשים בעלי כשרון, ולא יהיו רק מפטפטים ומהגים ומרבים להג. את הדבר הקטן הזה שכחתי. ולפיכך, כשכבר נעשו לנו כל אותם הנסים הרבים והגדולים, שאליהם התפללתי כל-כך, וכבר יש לנו, ברוך-השם, משוררים ומבקרים קצת יותר משערבתי את לבי לקוות אליהם אפילו בחלום, אל-נא תשתאי, יקירתי, אם תשמעיני מתפלל עתה תפלה להפך: רבונו של עולם, אפשר שיהיה רצון מלפניך לשמוע אל תחנותי החדשה: עשה-נא עמי ועם עמך האומלל ועם ספרותו האומללה נסים רק עוד הפעם האחת הזאת. הסר ממנו רק את הנגע הזה – את המון המשוררים והמבקרים האלה. רק אל-נא יהיו לנו משוררים ומבקרים רבים כל-כך! כי הנה שגיתי מאד, אדוני ורבוני, שגיתי בהיותי נחפז. שכחתי, כי כל אותם הפטפטנים, הנמצאים תמיד בקרב אומה הגונה במספר הגון וידוע ואשר היו לי לזרא ולגועל נורא כל-כך מעודי, הם הם בעצמם יהיו אלה אשר יקחו להם לתוך רשותם ואל תחת שלטונם את המלאכה החדשה הזאת, את עסקי הלב ואת עסקי המוח, והם הם ישירו לנו את מספר השירים

ויכתבו לנו את מספר מאמרי הבקורת, הדרושים כל-כך לצרכי אומה הגונה. בני אותה המשפחה עצמה, שאבותיהם כתבו לנו פעם את שיריהם "על האָביב" ועל "היונה ההומיה" ועל "הצפור בכלוב" ועל "בת רומיניה השדודה", וכן אלה שכתבו לנו פעם את פלפוליהם על הפסוק "או נשיש" ואשר במשך מאות שנים למדו את עצמם להתפלפל על-דבר "עובר ירך אמו" ועל כל קוץ וקוץ, הם הם בעצמם או בניהם ויוצאי חלציהם יהיו לנו למספיקים, אשר יספיקו לנו את סכום השירים ואת סכום המאמרים ואת כל יתר הסחורה הדרושה לנו במקצוע זה במשך שנה, מראש השנה הזה ועד ראש השנה השני הבא עלינו לטובה.

לכאורה, לא היו ימים טובים לשירה העברית כימינו אלה. עשרות-עשרות משוררים חדשים קמו לנו. יום-יום ומשורר חדש, יום-יום וכוכב חדש. השירה נוזלת לעינינו בקלות נמרצה ממש כפלג מים. אבל ראה זה פלא: מוצא אתה, כי כמעט כולם יודעים קצת יותר מדי את סוד המלה וצירופה. כולם עושים הם כוני חן באופן ידוע, כולם חולמים הם בנוסח ידוע, כולם באים הם בהשתפכות נפש בסגנון ידוע, אצל כולם מוצא אתה אותם הדמדומים הידועים ואותם חצאי הרגשות ואותם הגעגועים ואותם הזעזועים ואותם מצבי הנפש של תוגה ידועה, ואפילו אותה החבה הידועה, שחייב כל משורר הגון להרגיש ולהודיע על הטבע החי או המת, אתה מוצא אצלם מן המוכן, אלא שהאחד אוהב פתאום את "החולות הצהובים" והשני את "הסוס האָדום בערבות ערב", כאילו לא היה לזה מעולם עסק אלא עם חולות ולזה לא היה מעולם משא-ומתן אחר אלא עם סוסים; ויש שחרוזהם יפים באמת, ויש גם שמביאים אותך רגע אחד לידי אמונה, כי דבר לך פח עם משוררים אמתים – אבל דבר אחד קטן חסר לך אצלם: הנפש לא תמלא. תניח אותם רגע אחד מתוך ירך – והכל נשכח כרגע. והן זוכר אתה היטב, כי כשנתגלה אלינו, למשל, ביאליק, או אפילו משורר אחר קטן ממנו, ואתה קראת את חרוזיו הראשונים, מיד תפש אותך בלבך, ולשכוח לא יכולת עוד בשום אופן לא אותו ולא את שירו. היה שם איזה דבר, שלחש לך באָזנך, כי עסק לך פה עם ענין אמתי, שאינו מזויף. ואפילו אם השיר לא היה מן המשובחים ביותר, ואפילו אם היו לך עליו

אלפי טענות, – אבל באמתיותו לא יכולת בשום אופן להטיל ספק. מדוע אין הדבר כך אצל החדשים שלנו ואצל החדשים שבחדשים? – אפשר משום שאתה מרגיש בשעת הקריאה, כי עסק לך פה עם "נוסח". הן כולם, לצערנו, למדו את הנוסח בעל-פה, והם יודעים כיצד המלאכה נעשית, ובאים הם אליך עם המוגמר. ולא עוד, אלא שכולם ביחד יש להם סגנון אחד: תוכן אחד ושפה אחת ומלים דומות. ואם תקח את המשוררים הרבים, שקמו לנו בעת האחרונה בשני חצאי כדור העולם, תעמוד משתאה: אם קראת שירים אחדים מאתם בבת-אחת, את שירו של האחד ואת שירו של השני, או יותר טוב, אם יקרא אותם איש לפניך מעל הספר, ואתה לא תעיין בואתו ספר גם אתה, אלא תשמע באזניך, ואתה לא ידעת כי פרי משוררים שונים הושם פה לפניך, אז תאמין, כי רק משורר אחד כתב את כולם יחדיו – עד למדה זו חסרים הם כל עצמיות. לרגעים תבוא לידי אמונה, כי כולם יחדיו כותבים הם מתוך קסת-דיו אחת ובעט אחד ועל-גבי גליון נייר אחד. אין כמעט שום הבדל ביניהם, ויש שתדמה, כי גם אותה הנערה, שעליה ישירו, היא רק נערה אחת משותפת לכולם. ויש שתדמה, כי אפילו אותה הדמעה, שהם שופכים, יוצאת ובאה מתוך מרזב אחד, והיא משותפת לכולם – עד למדה זו דומים הם איש לאחיו בנוסחה שלהם ובסגנון שלהם. פתאום תאמר לנפשך: רק אין זה כי-אם חברים הם כולם יחדיו לאיזה טרייד-יוניון. הן היתה השירה גם היא רק לסניף מסניפי האינדוסטריה הרבים. כך וכך געגועים, כך וכך מכאוב, כך וכך דמדומים, כך וכך תאוה ואהבה לנערה – והנוסח יש. זוכר אני, שבנעורתי, כשהיה בא אצלי מורה ללמדני את החכמה של כתיבת אותיות עבריות, היה מספר לי, כי סופרי ווילנה וחכמיה יש להם לכולם כתב-יד ואין האסון גדול כל-כך. גדול קצת יותר נעשה האסון, אם משוררים הם, והם כותבים כולם בנוסח אחד...

כי מה אני שואל מעם איש הבא אלינו בתור משורר? – אין אני שואל מעמו, כי יהיה דוקא גדול –: הגורל אינו יורד מן השמים, כמו גשם על ראש כל, ומי אשר אין לו מחסה-ממטר, על קדקדו ירד. אין אני שואל מעמו, שיהיה דוקא ומיד לאדם הבא אלינו עם מחשבות חדשות –:

המחשבות החדשות אינן צומחות מן הארץ, כמו הכרפס על-פני השדה, ומי שיש לו יד, זה בא וקוטפן. אבל דבר אחד קטן אני שואל מעמו: שיהיו לו מאורעות חיים פנימיים, שכל רגע ורגע יהיה לו למאורע בחייו, אשר ירגיש אותו בנפשו בכל נימיה עד היסוד, שנפשו תהיה לו למועקה גדולה תמיד לרגלי כל תנודה ותנודה הבא עליו, והוא לא יוכל למלט את המשא הנורא הזה מעל לבו, אלא אם כן ישחרר את עצמו ממנו על-ידי איזו מלה אמורה, באופן שהמלה האמורה הזאת תהיה לו לגאולה, לכל הפחות, לרגע אחד. זהו המשורר לפי הבנתי. כי למה זה נשלה את נפשנו? הן לא מעט הכתיבה, שאדם בא וכותב, הוא העיקר, ולוא גם תהא כתיבה זו יפה עד להפליא, ולוא גם יהיו הדברים אמורים באופן שאין כלל למעלה ממנו. הן כל זה סוף-סוף אינו אלא איזה חזיון-לואי, שאנו מוצאים אצל אותו אדם, שאנו קוראים לו סופר או חוזה או משורר. הן העיקר סוף-סוף הוא האדם בעצמו, והשאר, אותו מעט הכתיבה, אינו אלא הטפל, מן "פירוש הקונטרס" לאותה העצמיות המיוחדת של אותו בן-אדם.

עוד נער צעיר מאד הייתי, כשקראתי את "קין" של בירון בפעם הראשונה. עד כמה הבינתי או עד כמה לא הבינתי אז את הספר הזה – דבר זה אינו עתה מן הענין. אבל אחת אני יכול להבטיח: את היום ההוא ואת הלילה הבא אחריו לא אשכח עד עולם. וראה זה פלא: לא הספר "קין" העסיק, אחרי שכליתי את הקריאה, את הרהורי, ולא השירה הנשגבה הזאת כשהיא לעצמה, אלא דבר אחר לגמרי: רק אותו בירון בעצמו. אדם זה לכשעצמו בלבד את מוחי ואת לבי ואל כל רגשותי ואת כל הרהורי, ולא יכולתי להסיח ממנו את דעתי אפילו לרגע. רבונו של עולם, מה מוכרח היה אדם לשאת ולסבול בקרבו, איזה תפתה היה מוכרח להיות ערוך בלבד, איזו מצוקות ואיזו נדנודי נפש ואיזו שביכי תקוה ואיזו יאושים היו מוכרחים לחלוף אותו, אם בא אדם וכתב מה שכתוב בזה! הרגשתי פתאום, כי אותם מאורעות החיים הפנימיים, שאירעו ונתהוו ועברו בתוך הנשמה של אותו בירון, הם מאלה שבאים רק על אחד מרבבות אדם. כן, אדם כזה הוא משורר. את זה אני מביין.

ועוד פעם אחת קרה לי מקרה כזה. גם אז הייתי רק נער עוד, ולרגלי איזה מקרה משונה נודמן לי לתוך ידי איזה ספר קטן, ששמו היה – "פויסט". ואת אשר נעשה עמי אז – איך זה אוכל לציירו? מובן מאליו: מעצם דברי הספר הבינותי אז רק את המועט מן המועט, אבל לא ההבנה היא פה העיקר. העיקר הוא, כי הרגיש לבו של הנער באיזו הרגשה עמומה ולא ברורה את כל הנוראות והנשגבות שבמעט העלים האלה – ודבר זה לא הניח עוד לו לישון. ועוד הפעם: – לא "פויסט" העסיק אז את הרהורי, לא אותו פויסט בתור ספר גדול כשהוא לעצמו, אלא אותו האדם, שיכול היה לכתוב ספר שכזה. הוי, אלי, פחד אבי ואמי, אלהי אורי ולילותי, מה מוכרח היה לעבור על בן-אדם ילוד-אשה, אם בא זה וכתב את אשר כזה! וגם זה פלא: מחשבה קטנה בא אז בלבו של הנער, כי בעצם אין "פויסט" זה אלא מין ספר זכרון, פנקס יומן, שכתב לו אותו גיטה, כגון, למשל, אותו פנקס היומן, שכתוב לי גם אני יום-יום, אלא באותו ההבדל, שהוא יש לו תמיד איזה דבר מיוחד ונפלא לרשום אותו בתוך אותו הפנקס, ואני הנני עני ממעש ומהרהור וממאורע גדול פנימי. גיטה זה חי הרבה, כלומר, הרבה-הרבה עבר בכל רגע ורגע עליו ועל מורשי לבו ועל נימי נפשו, והרשמים האלה נשארו אחריו פה בספר הזה לדורות לאלפי בני-אדם. ככה, כשאנו רואים צוקי סלעים איומים וחגוי הרים פראים ואשדות מים נוראים וצורות גיאולוגיות משונות, אין אלה אלא מעידים לפנינו על המהפכות העצומות, שנתהוו פעם במקומות האלה בתהומות האדמה העמוקות, וגם כשאנו רואים לפנינו "פויסט" כזה או "מנפרד" כזה, אין אלה אלא מספרים לדור את אשר נעשה פעם בתוך אותן התהומות העמוקות והחשכות הקרואות גיטה או בירון. הספרים לכשעצמם אינם אלא פורמאציות נפלאות. אבל נשוב לעיננו: אותו הרעיון, ש"פויסט" אינו אלא פנקס היומן של גיטה, מוחזק בעיני למין אמת עד היום הזה, כי רק על-ידי זה אני מבאר לי עד עתה הרבה-הרבה פרשיות סתומות בחייו ובספרו ההוא של אותו האדם הנפלא. פנקס יומן הוא לי, כמו שנחשבו לי לפנקס יומן גם "ווילהעלם מייסטער" ו"דיכטונג אונד וואהרהייט" ויתר ספריו ממין זה. הנה כן הבינותי היטב אחר-כך גם את מלתו הידועה של גיטה, כי אין הוא כותב אלא "געלעגענהייטס-געדיכטע", מאחרי שבאמת כל מה שכתב לא נחשב

לו אלא למין שיר לרגלי איזו הזדמנות – לרגלי איזה מאורעי מן החוץ, שנעשה לו, כמובן, למאורע פנימי בקרב לבו. כן, אדם כזה הוא משורר. את זה אני מבין. אדם כזה רשאי לעשות לו את הלוקסוס הזר והנפלא להיות למשורר. אם עשה אלהים ואת האדם לאומלל עד למדה זו, שיהא רואה וסוקר וחש ומרגיש את כל זעזוע וזעזוע של חיי העולם, כמו שהיה סוקר וחש אותם איש כגיטה או כבירון, זה ילך וישיר לנו. אבל כשבאים אנשים מן השוק, עם רגשות לב מן השוק ועם מאורעות פנימיים ששויים בשוק פרוטה, והם הומים באזנינו את המון שיריהם, ואפילו אם יפים הם עד שיפליאו אותי רגע אחד, הלא סוף-סוף יעשה לי הדבר למשא, אם יהיה זה נעשה לאורך ימים. אותם האנשים עם הצעצועים והשעשועים, הזעזועים והגעגועים, הגעגועים והבעבועים הקטנים שבלבם הקטן אינם יכולים להעסיק אותי ואת חיי הפנימיים הרבה. נעשה לי הכל לנוסח יבש, לפורמה ריקה, ולפיכך הוא נעשה לי לזרא. הן כולם מבשלים הם על-גבי אש אחת, ויש להם כולם קדרה אחת דבי שותפי: טון אחד וזעזוע נשמה אחד ומין אחד של ליריסמוס ומין אחד של דמעה או של אנתה. ולא עוד, אלא שאצל רבים, אם לא אצל הרוב שבהם, יש לחשוד גם משום זיוף פשוט...

סובב-סובב הולך הרוח – אבל מן המקום, שעליו עמדנו, לא באנו הלאה אפילו פסיעה אחת. היתה לנו פעם ספרות של ספרי יראים וספרי מוסר וספרי התעוררות, שעסקו בהם זקנינו ואבות אבותינו ומלאו בהם את חייהם הרוחניים. באו אנשים חדשים, עדה של נלבבים, שהכירו בריקניותם של הראשונים, מרדו, קשרו קשר, עשו מהפכה, הביאו לעולם את הספרות החדשה, ואחינו ואחיותינו ובנינו וזרענו עוסקים בספרות החדשה הזאת כל היום, כמו שעסקו זקנינו בספרי המוסר שלהם. אבל האם באנו על-ידי כך בעצם הדבר אפילו פסיעה אחת הלאה? ואם לא באה ריקניות חדשה לעולם תחת הריקניות הישנה? ואם לא יבוא אחרינו דור, שיכיר פתאום בריקניות החדשה הזאת וילעג לנו, כמו שלעגנו אנחנו לזקנינו, וינסה את כחו במרידה חדשה ובמהפכה חדשה, כדי להעביר את זו מן העולם, וימליך על זרעו איזה מלך חדש, שיהיה בימים ההם, וירים על

הכסא שוב איזה מלכות חדשה? – מה נותן לנו בעין אותו הליריסמוס, שאליו התפללנו כל-כך, ושהוא ממלא עתה אצלנו את מקומם של ספרי היראים, שהשפיקו בהם אבותינו? מה נותנים לנו במזומנים אותם הצעצועים היפים עם אותם הזיופים הנפשיים והכזבים האסתיטיים והעמדת הפנים כאלו מקיימים הם עולם מלא? האין בזה בלוי זמן לריק? האין בזה הליכה לבטלה וחיים של אנשים בעולם שאינו שלהם? האם לא בטלנות חדשה היא או גם צביעות חדשה? ואם לא יתברר לנו סוף-סוף, ברור ומפורש, כי בעצם מי שאינו אומלל באמת עד כדי שהוא מוכרח למלט לפנינו את משא לבו, זה אינו אלא עוסק באחיזת עינים, אם עוסק הוא בשירה, ואינו אלא משחית עתו לחנם מתוך רפיון רוח ושפלות ידיים ומתוך נטיה לאיזו מלאכה הבאה לו בקלות ומתוך רוחה ידועה? – ואם כך הוא במקצוע הליריסמוס המודרני שלנו, במקצוע הבקורת המודרנית שבספרותנו הדברים יגעים ואבלים שבעים ושבע פעמים יותר. ירושה זו, להיות מפטפטים באזנינו יום ולילה, ירושה ישנה היא אצלנו, ובאו עתה אנשים מן השוק וזכו בה מן ההפקר. ואולם בעצם אין אלה על-פי רוב אלא יוצאי ירכם של אותם הזקנים, שלפני איזו עשירות שנים היה עסקם כל היום באותו המין, שהיו קוראים לו "מאמר". אבל גם אותם בעלי-המלאכה של המאמר הן לא היו מקוריים וראשונים עוד במקצוע זה. גם הם כבר היו נינים ונכדים לאותם מזקניהם, שהיו עוסקים פעם בפלפול. כל אחד מרמ"ח אבריהם ושס"ה גידיהם היה מין פלפול לכשעצמו. כל מחשבה וכל רגש היה – פלפול. לא יכלו לעמוד, לא יכלו לישב, לא יכלו לישון בלי איזו עקמומיות ובלי איזו הבאת ראייה, שהיו מחזקים אותה על-ידי תנועה של בוהן-היד העב, ובלי – פלפול. מכיון שבאה שעתו של אותו הפלפול לפטור מן העולם, בא ה"מאמר" במקומו. הרוח השולט באותו המאמר היה הפלפול או הנטיה העזה להתעקש ולהיות מדיינים זה עם זה ולהיות מוכיחים זה לזה איזה הבל שבהבלים ולחזק את כל זה על-ידי ראייה הבאה מתוך תנועה של בוהן-היד העב, אלא שהצורה היתה עתה צורה נוחה קצת יותר. אבל גם המאמר באה שעתו ונפטר מן העולם. כמובן, לא נפטר לגמרי, אלא פשט את צורתו זו ולבש מיד צורה חדשה. בא ונגלה לעולם בתור דרשות כתובות על-דבר הרעיון הקדוש, על-דבר

הציוניות, על-דבר האומה ועתידותיה וכו'. ואולם גם מודה זו עברה מעט-מעט ובטלה מן העולם. אז באה תקופה חדשה, אותה התקופה, שאנו חיים בה, הגדיים נעשו תיישים, אלה שכתבו את המאמר הישן כותבים עתה מין חדש, והנה לפנינו המאמר בצורתו היותר חדשה: בצורת בקורת. אפשר שהוא הזיוף היותר גדול שראיתי מימי באיזו ספרות. כותבים עתה אותו המאמר בצורה נוחה, שהולכת ונבלעת ממש בתוך האברים, הכל נעשה באופן מודרני מאד, אם שהמאמר לובש צורה של אסי או צורה של פטפוט קל או צורה של מדעיות, כביכול, אבל כשתעיין קצת יותר בדבר, יזדעזעו כל אבריך בך, פניך ילהטו מכלימה ולבך ידלוף בך מתוגה גדולה על השערוריה הנוראה הנעשה פה לעיניך בעצם היום לנוכח השמש. על-פי רוב יוצא כך: אדם צעיר, שאין לו מה להגיד ואין לו רגש בלב ורעיון במוח וטעם בחיך ואין שום אלהים בכל מזמותיו, ואשר עם כל זה הביא אותו איזה מקרה לידי כך להיות נעשה סופר דוקא, זה בא ופונה לו אל המלאכה הכבדה ביותר, שלו היא הקלה מן הקלות – אל בקורת הספרים. אתמול עוד הורית אותו, איך עליו לכתוב את "נח" שלו בלי ז' השגיאות הידועות, והיום כבר נתבגר וכבר הוא מחוה לך את דעתו ברחבות וכבר הוא מורה לעולם כולו. והכל בבטיחות עצמית גדולה כל-כך, והכל כדן דין מתוך איזה שלחן-ערוך ועל-פי סעיפים איתנים וקבועים, שאין כלל להרהר אחריהם. אין לו לאיש כזה אותה יראת הרוממות, שיש לו לכל אדם מתואר מפני מחשבות באמת ומפני דעות באמת ומפני הדבר היפה באמת. אין איש כזה מוכשר כלל להיות מעריץ באמת, ולוא רק בחדרי-חדרים שלבו, איזה דבר גדול או יפה. אין לו לעולם אותה הנאה, שיש לאדם מתואר באמת, לרגלי הדבר הטוב והגדול והיפה, וכן להפך, אין הוא סובל וכואב לעולם ואין לו שום צער על-ידי המגונה והקטן והמכוער. ואיך יכול אדם למצוא מגרעות, אם אינו יכול להתענג על היפה, ואיך יכול הוא לראות טוב, אם אין ביכלתו להתמרמר עד היסוד בו על המכוער? – ואולם בן-אדם זה בא ועושה את מלאכתו, מלאכה ממש, כאדם המשמש במוח מת או בלב מת, גונב פסוק מזה ופסוק מזה, מגבב ציורי דבורים של אחרים וקובע אותם שלא במקומם ולא בשעתם, ותמיד הוא מוצא המון מלים בלי קץ לרעיונות נפוחים או ריקים לגמרי, וכן הוא מזייף מחשבות

ומזייף רגשות ומזייף דעות ומזייף פסוקים, והוקרא מן השוק קורא ומאמין בתומו, שיש לפניו איזה דבר – ובאמת אין לפניו כלום. זקניו, בדור של הלומדים, היו כותבים ספרי שו"ת והיו מציינים על כל פסיעה ופסיעה איזה "עיין": עיין מהר"ם שיף, עיין מוהר"ם מרוטנבורג, עיין מהר"ם מלובלין; אבותיו, בדור של ההשכלה והמליצה, היו מביאים בכתביהם איזה פסוק מן התנ"ך והיו משתמשים במליצות ובפסוקים ובשברי פסוקים; והוא, בדור של הבקורת, משתמש במין פסוקים אחרים ומודרנים, בפסוקים ובשברי פסוקים מתוך הספרות העולמית ובציורי דבור קבועים ושגורים – אבל בעצם אין כל המשפחה הזאת אלא אחת. מכיר אתה בר-נש כזה על נקלה, שחסר לו אותו הטמפראמנט הלוהט, הבא תמיד לרגל איזה רעיון חם ורגש חם הממלאים באמת את הלב. אצלו, להפך, הכל מסודר, הכל יפה, הכל בנעימה מיוחדת, ורק – שהכל עשוי על-פי דוגמה ועל-פי נוסח. דומה, שהכל אצלו מעשה מכונה, המפטטת מאליה על-ידי לחיצה על-גבי איזה כפתור ספרותי אלקטרי.

יודע אתה, למשל, איזה סופר, שמדי קראך את ספריו יאחז אותך כמין עוית – אבל אין דבר, יכול אתה להיות בטוח, כי כבר יבוא איזה מבקר, שימצא באותו ספר דוקא פלאי-פלאות ונסי-נסים מיוחדים, והוא כבר יורך, כי את חרוזיו של זה עליך לקרוא לאור הלבנה דוקא, או בין-השמשות דוקא, ודוקא בין כתלים המשוחים בצבע ירוק-תכלת, ובשעה שהפסנתר ינגן לפניך את נגינות גריג וכו' וכו'. הקורא התמים, שאינו בקי עדיין במעשי-להטים אלה ולא יזוז תכלית הם באים, מאמין, כי מדבר אליו פה איש בעל איזה טעם עליון או בעל איזו חכמה עליונה, ולא יבין לעולם, כי רק פטפטן, ולפעמים גם רמאי, עושה פה לעיניו "מלאכה". או: בא לידך איזה ספר, שאתה בולע או בכל פה ומתענג עליו. חכית לאותו ספר ויחלת אליו בכל לב זה שנים, ולבסוף בא. חכית, למשל, לאיזה תרגום של שקספיר, ולבסוף הנה הוא לפניך, והוא עשוי מעשה ידי אמן – אך אז תוכל להיות מובטח, כי כבר ימצא זה את המבקר שלו, וכבר יבוא אותו המבקר ויפלפל לפניך כיד אלפי המלות הידועות לו באותה שעה, וכבר יורה אותך על-פי החכמה העליונה שלו, כי, לכאורה, הסגנון הוא סגנון טוב, אבל

בעצם אינו טוב כלל וכלל, אדרבה, רע הוא. שקספיר הוא כך וכך וסגנונו הוא כך וכך, ולעומת זה סגנונו של דנטי הוא כך וכך; סגנונו של זה הוא סגנון "בן-חורין" ושל זה הוא סגנון "כפות", של זה הוא סגנון "מסורבל" ושל זה הוא סגנון "טרוז"; רוחו של הבריטי הוא כך וכך ורוחו של העברי הוא כך וכך; כך וכך היא אטמוספירה אנגלית וכך וכך הוא הרחוב היהודי – ואת אלה אינו אומר לך איזה פרופיסור אנגלי, היודע כל-כך את תורת הסגנון, ולא איזה שומר של בית-סוהר, היודע כל-כך מה זה בן-חורין ומה זה כפות, ולא איזה מיטיאורולוג, היודע כל-כך בטיב האטמוספירות, אלא אומר לך כך איזה סופר עברי מתחיל, שבעצם אין לו מה לאמר לך, ולפיכך הוא בא בלהטים, אפשר שיאחז בזה את עיני האחד או השני. או: קורא אתה את המאמר העשירי או את מאמר העשרים, שמבקר כזה כותב לך על-דבר איזה משורר גדול, שיש לנו, ואין אתה יודע על מה עליך להתרגז יותר, אם על אותם המים הרבהים, שבהם הוא מטביע איזה חלק של איזה דבר, הנראה כמעט כמו איזה רעיון, ואם על אותה הבערות, שהוא מורה לך באצבע על היותר רע ויותר מגונה וצועק באזניך, כי זהו דוקא הטוב והנאה ביותר. אם מבקר כזה יביא לך, למשל, ציונים מתוך אחד מן השירים, בכדי להראותך את יפיו של הסגנון ושל המשורר, אז יכול אתה להיות מובטח, כי יציין לך דוקא את זה, שהמשורר בעצמו, אילו היו מעירים אזנו בעוד מועד, היה מוחקו מתוך ספרו, או יבוא ויראה לך על ציורי טבע נהדרים במקום שאינם כלל, או ימצא השקפות-עולם עמוקות באותם המקומות, ששם דוקא אינן. בקצור: זיוף! זיוף! זיוף! הכל אינו אלא מלאכה מבחוץ, הכל רק נוסח, הכל רק על-פי דוגמה. הרמאים האלה מזייפים סגנונים, מזייפים נוסחאות, מזייפים מלים, מזייפים ועושים כמין רעיונות עמוקים, ועל-ידי כך באה לעולם צביעות חדשה. ממיתים הם את השארית האחרונה של איזה רוח קדוש המתעורר עוד לפעמים באיזו נשמה.

סובב-סובב הולך הרוח – אבל מן המקום, שעמדנו עליו לפני דורות, לא זזנו אפילו כמלוא הפסיעה. הכל עוד כמו שהיה. היתה לנו פעם ספרות של שו"ת ושל פלפול ושל פוסקים, ובאנו והעברנו אותם מגבולינו – אבל האם לא נתנו תחתיהם לבנינו שו"ת חדש ופלפול חדש ופוסקים

חדשים? ואם יש מאלה מזון בשביל הנשמה הרעבה יותר משהיה מזון בשבילה מן הקודמים? – הצורה נשתנתה, אמת היא, אבל עצם הדבר הן לא נשתנה. טבע האדם לא נשתנה. הכל עוד כמו שהיה. ואם לא יבוא אחרינו דור אשר יבער אחרי "החדשות" שלנו גם הוא כאשר יבער את הגלגל? – ולפיכך, אל-נא תשתאי לי, ידידתי, אם את, ששמעת את תפלתי הראשונה, תשמעיני עתה גם בעמדי בתפלה חדשה, בשעה שאני מתפלל לאמר: אם אהבתני מעט אלהי ורבוני, אז עשה-נא עמי נס. הן אודך מאד על החסד שעשית עמי ועם ספרותי, את חסדך זה, כמובן, לא אשכח לעולם, אבל עתה, אם מצאתי מעט חן בעיניך, עשה-נא לי הפעם גם את זאת? בער-נא מתוך ספרותנו, לפחות לאיזה זמן מצער, את המון שיריה המרובים, ומחה נא מספרותנו את הבקורת. אדם רפה וחלש אנכי, ולא אוכל שאת. אפשר שתתפתח ספרותנו ותלך מחיל אל חיל וייתב לה גם מבלעדי שני הדברים האלה...

או אפשר תאמר לעשות נס ולברוא לנו אנשים גדולים גם במקצוע הליריקה וגם במקצוע הבקורת?